

Primjera radi ukazat ću na situaciju s početka šezdesetih godina. Kao što se zna, u društvenom razvoju Jugoslavije došlo je do ukrštanja različitih tendencija koje su stvorile gotovo novu društvenu situaciju.

Na jednoj strani tendencija održavanja i jačanja velikodržavnog centralizma, a na drugoj strani stalan pritisak republika za emancipaciju od saveznog centralizma, izražen prije svega kao tendencija da se savezni centar »ekspropirira« u svojoj tadašnjoj ekonomskoj i političkoj funkciji. Kardelj je još potkraj pedesetih godina »zvonio« na uzbunu protiv velikodržavnog centralizma — Tito nije bio sklon da upotrebljava taj termin, više je upotrebljavao sinonime, npr. unitarizam i sl. Istodobno se javila i druga tendencija: jenjavanje naslijeđene svijesti revolucionarnih snaga i početak uklona prema stilu življenja potrošačkog društva. Rastao je i pritisak privrednih organizacija protiv monopola države u ekonomiji. Javlja se i borba za vlast, uključujući i borbu za nasljeđe itd. Analizom svih tih tendencija dolazi se do zaključka da je društveni život zahtijevao velike političke odluke kako izići iz proturječnih tendencija; da li spriječiti proces »destrukcije« saveznog centra, ojačati ga, što bi vodilo obračunu s tendencijama u republikama, posebno u Hrvatskoj, Sloveniji i Makedoniji, i naravno bi dobilo podršku izvjesnih snaga.

To napominjem samo zato da ilustriram potrebu za takvo istraživanje.

Ako sam pobudio interes za takav pristup, mogao bih nastaviti i reći da je tada Tito imao specifičnu poziciju u rješavanju te dileme, koja nije potpuno identična ni kod jednog čovjeka iz rukovodstva. On je dilemu »prelomio« već 1962. godine — nije podržao ni tendenciju jačanja saveznog centra, ni tendenciju jačanja republika, nego je podržao treću tendenciju — tendenciju »pritiska« radnih kolektiva da dobiju proširenu reprodukciju u svoje ruke, polazeći od toga da je agens progresa u radništvu. Diskvalificirao je druge tendencije rekavši, po prilici, ovo: »Politički faktor ne može racionalno upravljati ekonomijom, to može radništvo, i predajmo sada radnim kolektivima ono što imaju i federacija, i republika, i komune, dakle, cjelokupnu akumulaciju.«

Taj je transformacioni proces, doduše, djelomično svjesno iskorišten za jačanje moći republika i pokrajina i slabljenje federalnog vrha, ali to je predmet druge analize u kojoj bi se pokazalo da je »destrukcija« naslijeđenog sistema bila pošla u pravcu građanskih vrijednosti, u smislu restauracije objektivnih ekonomskih zakonitosti koje su po immanentnoj logici vodile tendenciji kapital-odnosa, ali to je sada druga priča.

Tito nije ulazio u detalje sistema, prepuštao je to svojim suradnicima da iz osnovne zamisli naprave ono što se zove ekonomski sistem, sistem upravljanja društvenim procesima. Zahtijevao je da Savez komunista ostane monolitna organizacija, ali ne radi monolitnosti, nego zato što je smatrao da je to poluga kojom se ostvaruju transformacioni procesi. Neću dalje razvijati te teze, želio sam samo reći da bi možda bilo vrijeme da se u daljnjem istraživanju, a u cilju prevladavanja vulgarnih i površnih tumačenja, uđe dublje u ono što se zove društveno tkivo, povijesne tendencije, da se ne dobije predodžba o tome kako je Tito relativno lako, da ne kažem jednostavno, određivao pravce društvenog razvoja, nego da je bio izložen mnogim sukobljenim tendencijama koje su neprekidno bile u međusobnom sudaru i gdje je mogućnost ili opasnost, da tako kažem, pogreške ili neprimjerene odluke bila vrlo, vrlo velika.